

zeker inspireren door andermans werk over andere steden, maar onderneemt zelden pogingen om de representativiteit van Nantes als casus te onderzoeken. Het is al bij al een wat beschrijvend boek, dat niettemin aantoonst dat een lokale studie interessante perspectieven op grote 'nationale' gebeurtenissen kan bieden.

Griet Vermeesch
Universiteit Leiden

Aries van Meeteren, *Op hoop van akkoord. Instrumenteel forumgebruik bij geschilbeslechting in Leiden in de zeventiende eeuw* (Hilversum: Verloren, 2006)
 392 p. ISBN 10 9065509232

Verschillende historici, zoals Martin Dinges en Craig Muldrew, wezen er in de afgelopen decennia al op hoe de vroegmoderne samenleving doordrongen was van conflicten. Zij stelden vast hoe vaak mensen uit alle lagen van de bevolking gebruik maakten van verschillende gerechtelijke instanties om conflicten te beslechten en om sociale controle uit te oefenen op buurt- en stadsgenoten. Gerechtelijke apparaten waren dan ook niet zomaar een instrument in handen van een bestuurlijke elite, maar werden mede vorm gegeven door bevolkingsgroepen zonder formele politieke macht. Door het concept 'instrumenteel forumgebruik' centraal te stellen in zijn onderzoek, volgt Aries van Meeteren dit onderzoeksspoor. Hij benadrukt het strategische gebruik dat mensen van instellingen maakten om hun eigen doelstellingen te verwezenlijken. Zo kwam het heel vaak voor dat mensen een proces aanspanden, terwijl zij hun aanklacht nog vóór het vellen van een vonnis introkken. Het doel van procederen was dan ook in eerste instantie druk uitoefenen op de tegenpartij om zich toegeeflijk op te stellen en niet om te straffen of wraak uit te oefenen. Conflicten bestonden immers veelal tussen buurtgenoten, die elkaar nog vaak tegen het lijf zouden lopen.

Dit boek, de uitgave van een proefschrift dat Van Meeteren in 2006 aan de Erasmus Universiteit Rotterdam verdedigde, verbreedt de thematiek veel verder door ook buitengerechtelijke instellingen te behandelen. Achtereenvolgens komen aan bod: buurtcorporaties, gilden en neringen, de schutterij, kerkelijke instanties, het notariaat, de commissie voor burenkwesties, het college van vredemakers en de civiele vierschaar. Om het archiefonderzoek behapbaar te houden en om onderlinge vergelijkingen mogelijk te maken, concentreert hij zich daarbij hoofdzakelijk op de jaren 1664-1668. Van de respectievelijke fora voerde hij het indrukwekkende aantal van 7.248 conflicten in databases in, die vervolgens konden worden gekoppeld. Het resultaat is een degelijk en boeiend overzicht van de uiteenlopende conflicten die Leidenars met elkaar hadden en hoe ze daarmee omgingen.

Het allerbelangrijkste forum voor geschilbeslechting was het College van vredemakers dat in de jaren 1664-1668 niet minder dan 23.600 zaken behandelde. Van Meeteren opteerde er noodzakelijkerwijs voor om slechts één jaar te gebruiken voor onderzoek, dat leverde voor het jaar 1664 nog steeds 4.196 zaken op, ofwel 58 procent van de totale 7.248 bestudeerde conflicten. Het overgrote deel van de geschillen dat voor de vredemakers werd uitgevochten, betrof schulden die niet waren betaald. Hetzelfde geldt voor het tweede belangrijkste forum, de civiele vierschaar, dat in totaal 22 procent van alle conflicten behandelde. Deze cijfers wijzen er nogmaals op hoe sterk kredietrelaties de vroegmoderne samenleving kenmerkten.

Conflictbeslechting voor een ander forum, het notariaat, wordt voor het eerst op systematische wijze bestudeerd. Mensen konden notarissen benaderen om in een zogenoemde attestatie getuigenverklaringen over een welbepaald geschil op te nemen. Als het geschil zou escaleren, kon de attestatie vervolgens worden meegenomen in een proces. Dat dit als dreigement kon tellen, wordt gesuggereerd door het geringe aantal attestaties – slechts vier procent – dat uiteindelijk als bewijslast werd aangevoerd voor de civiele vierschaar. Bij de notarissen stelt de auteur een breder scala aan soorten conflicten vast. Contracten en afspraken, waaronder niet betaalde schulden en geschillen over aankopen en leveringen, waren een vaak voorkomende bron van onenigheid, maar ook beledigingen kwamen vaak voor.

De analyse van de geschilbeslechtende activiteiten van de vredemakers, de commissie voor burenkwesties, de civiele vierschaar en de notarissen is helder en vernieuwend. Van Meeteren stelt onder andere vast dat mensen veelal slechts van één forum gebruik maakten om hun conflicten tot een einde te brengen: slechts in het geval van de vredemakers en de civiele vierschaar ontmoette hij veelvuldig zaken bij beide fora. Ook doet hij uitspraken over de sociale achtergrond van de aanklagers: vooral midden-groepen van ambachtslieden, handelaren en winkeliers waren actieve aanklagers.

Wat minder overtuigend is de analyse van de geschilbeslechtende tussenkomsten van buurtheren, gilden en neringen, de schutterij en van kerkelijke instanties. In de archieven van deze respectievelijke fora kon de auteur al met al weinig sporen van geschilbeslechting terugvinden. Wellicht duidt dit veeleer op onderregistratie en een dominantie van meer informele vormen van bemiddeling, dan dat we mogen concluderen dat deze fora onbelangrijk waren voor geschilbeslechting. In de hoofdstukken over gilden neemt Van Meeteren de overtreding van gildenregels mee als 'soort conflict', terwijl het hoofdstuk over de geschilbeslechting door kerkelijke instellingen de titel 'kerkelijke tucht' draagt. Het lijkt erop dat de auteur bij gebrek aan informatie over het eigenlijke 'instrumenteel forumgebruik' eerder onderzoek heeft gewijd aan sociale en economische controle van bovenaf. Deze hoofdstukken zijn veeleer vanuit de instellingen geschreven, en niet – zoals voorgenomen – vanuit de gebruikers ervan.

Niettegenstaande deze bedenkingen, verdient dit boek alle lof. De auteur heeft een indrukwekkende hoeveelheid archiefwerk verzet, heeft dit op grondige en heldere wijze weten te analyseren en te presenteren en heeft daarmee een belangrijke en heel leesbare bijdrage geleverd aan onze kennis van de zeventiende-eeuwse stedelijke maatschappij.

Griet Vermeesch
Universiteit Leiden

Sander Wennekens, *Entrepreneurship at Country level. Economic and Non-Economic Determinants* (Rotterdam: Erasmus Universiteit, 2006) 235 p. ISBN 10 9058921158

De karikaturen schilderen de ondernemer aan de ene kant als de schepper, de bouwer en breker. Aan de andere kant is de ondernemer de kapitalist, de uitbouter. Hoewel de karikaturen anders doen vermoeden, is de ondernemer een complex fenomeen. Wat blijft er over van de ondernemer als deze wordt ontdaan van vaak ideologisch gekleurde karikaturen? Het antwoord luidt: een sterk vergruisd beeld. Onderzoek naar